

مرور ایده‌های دعا در بیان آل‌ا...

دکتر سعید حسینی طوسی مسرور عضو هیئت‌عالی دانشگاه علامه طباطبائی

در مذهب اهل بیت^(ع) دعا جایگاه بسیار مهمی دارد و شاهد آن، دعاهای بسیاری است که از معصومان^(ع) در موضوعات متنوع نقل شده است و نیز شمار فراوان کتب ادعیه که در قرون مختلف از سوی علمای این مذهب تألیف شده است. آثاری که حتی ذکر اسامی آن‌ها به درازا می انجامد. البته به‌دعا در قرآن و سنت تأکید شده و مورد توجه جمیع مسلمانان است و به‌شیعیان اختصاص ندارد. اما این سطح از توجه به‌دعا و نیز زیارت در سایر مذاهب اسلامی دیده نمی‌شود و چه بسا در میزان اهمیت به دعا، در مرتبه بعد از شیعیان، صوفیان قرار بگیرند. این اهتمام شیعیان به‌دعا در تعالیم معصومان^(ع) ریشه دارد و حجم زیاد دعاهای منقول از چهارده معصوم^(ع) حتی در فرض بی اعتباری همه این روایات، این اهتمام ویژه را ثابت می‌کند. مرحوم آیت‌ا... سیدمحمدباقر موحّد ابیطحی در مجموعه هفت جلدی «موسوعة الادعية الجامعة، به‌گردآوری همه دعاهای منقول از معصومان^(ع) که به‌آن‌ها «ادعیه ماثور» گفته می‌شود، پرداخته که شمار آن‌ها ۴ هزار و ۳۷۷ دعاست.

مروری بر ادعیه معصومان^(ع) نشان دهنده ارتباط عمیق آنان با خدا در هر حال است، چون علاوه بر ادعیه اوقات مانند روز و شب و روزهای هفته و... و موافقت امور مثلاً بعد از نماز، در سفر، در حج و...، شاهد انواع مناجات و نیز طلب انواع حاجات در نسبت دیگران یا خود هستیم. در ادامه، به‌جلوه‌هایی از دعا در حیات معصومان^(ع) اشاره می‌شود که نشان دهنده ارتباط مستمر با خدا در حالات و موقعیت‌های مختلف است.

- مناجات شبانه با خدا

در منابع شیعه مانند «ارشاد» شیخ مفید و منابع اهل سنت مانند «سیر اعلام النبلاء» از طائوس بمانی نقل شده است که شبی علی‌بن‌الحسین^(ع) را در نزدیکی کعبه دیدم، پس نزدیکش نشستم. ایشان نماز خواند و سپس به سجده رفت و پیشانی‌اش را بر خاک نهاد و گفت: «عبیدک بفناکت، مسکینک بفناکت، فقیرک بفناکت، سائلک بفناکت، بنده کوچکت در آستانه توست، مسکین تو در آستانه توست، فقیر تو در آستانه توست، در خواست‌کننده از تو در آستانه توست.» از او نقل شده است که در هر بلایی به‌این عبارت دعا کردم، خدا آن بلا را از من دور و در کارم گشایش ایجاد کرد. «سبط این جوزی» در «تذکرة الخواص» از ابو حمزه ثمالی از ابراهیم‌بن محمد آورده است که از علی‌بن‌الحسین^(ع) شنیدم در مناجات شبانه آن‌ش می‌گفت: «خدا یا! آقا و مولای ما! اگر به قدری گریه کنیم که پلک‌های ما بیفتد و آن قدر ناله کنیم که صدای ما قطع شود و به قدری سریا بایستیم که پاهای ما بخشکد و آن قدر در رکوع بناییم که بند از بندمان جدا شود و آن قدر ذکر تو را بگوییم که زانمان از کار بماند، باین همه نخواهیم توانست گناهی از گناهانمان را محو کنیم.» البته این عبارات بخشی از دعای شانزدهم صحیفه سجادیه است.

«قطب راوندی» در کتاب «سلوة الحزین» از امام‌سجاد^(ع) روایت کرده است که فرمود: «پدرم در روز عاشورا نزد من آمد و در حالی که خون از زگ‌های بدنش جاری بود، مرا در آغوش گرفت و فرمود: فرزندم دعایی را که مادرم فاطمه^(ص) به من آموخت، حفظ کن که مادر من آن را از رسول خدا^(ص) و ایشان از جبرئیل نقل کرده است. هنگامی که حاجت بسیار مهم و غمی بزرگ وامری سخت و دشوار بر تو رو کرد، بگو بحق یس و القرآن الحکیم و بحق طه و القرآن العظیم یا من یقدر علی جوانح السائلین یا من یعلم ما فی الضمیر یا منفس عن المکروبین یا مفرج عن المغمومین یا راحم الشیخ الکبیر یا رازق البارزق الطفل الضعیف یا من لا یحتاج إلی التفسیر صل علی محمد و آل محمد، به حق یاسین و قرآن حکیم، به حق طه و قرآن عظیم، ای خدایی که بر حاجت‌های حاجتمندان قادر و توانا هستی، ای آن که اسرار پنهان همه را می‌دانی، ای برطرف کننده مشکل آنان که گرفتار شده‌اند، ای برطرف کننده غم‌های مردم اندوهگین، ای رحم کننده به پیرمردان، ای روزی دهنده به کودکان صغیر، ای خدایی که بی نیاز از هر تنفسیری، بر محمد و خاندان محمد^(ص) درود فرست.»

- دعا علیه ظالمان و دشمنان

موسی‌ملقب‌به‌الهادی در سال ۱۶۹ خلیفه‌شد. وی بیش از یک‌سال زنده نماند. در زمان ابودک‌حسین‌بن علی، مشهور به شهید فح، قیام کرد و کشته شد. وقتی سر او را برای هادی آوردند، او اشعاری چند بر زبان آورد و در آن فرزندان ابوطالب را به قطع رحم متهم کرد. وی سپس نگرانی شدید خود را از موسی‌بن جعفر^(ع) اظهار و قسم یاد کرد که او را خواهد کشت: «به خدا قسم حسین (شهید فح) به دستور او[امام کاظم^(ع)] قیام کرده و تحت تأثیر او قرار گرفته است، زیرا صاحب وصیت پرنفوذ در این خانواده اوست. خدا مرا بکشد اگر او را زنده بگذارم،» قاضی ابویوسف، که در مجلس حاضر بود، او را آرام کرد و گفت: «نه موسی بن جعفر^(ع) و نه هیچ کدام از فرزندان این خانواده به خروج علیه خلفا اعتقاد ندارند.» روایت شده است زمانی که امام از خطر دستگیری و شهادتش به دست هادی عباسی آگاه شد و تهدیدهای او را شنید، در حق وی نفرین کرد و چندی بعد خبر مرگ او به مدینه رسید. چنان که در برخی منابع شیعی روایت شده است، دعای مفصلی که امام با رسیدن خبر تهدید از جانب خلیفه خوانده، معروف به جوشن صغیر است که در کتب ادعیه آمده است.

- دعای مظلوم بر ضد ظالم

از آشکارترین مفاهیم شیعی، مبارزه با ستم است. دعای مظلوم بر ضد ظالم به شکل مستقل دعایی است که از خدا بر ضد ستم ستمکاران و جباران استمداد شده است. روایت شده است امام هادی^(ع) به دنبال ستم و اهانتی که از طرف متوکل به ایشان روا داشته شد، این دعا را خواندند. این درست است که در این دعا از بیان بردن ستم به خدا و گذار شده است، ولی درواقع، می‌تواند هدفش آگاه کردن مردم از وجود ستم و وجوه مختلف آن در جامعه باشد که این خودش قدمی اساسی برای از میان بردن آن است.

کهن‌ترین نسخه صحیفه سجادیه که در کتابخانه آستان قدس نگهداری می‌شود

گفت‌وگوی شهرآرا با دکتر محمدعلی مهدوی‌راد، عضو هیئت علمی دانشگاه تهران

اسلام‌اموی آبخخور اندیشه‌های سلفی

ابن‌حسن روح‌الامین

پندارها نیز بدهند که «سخن فصل» در همه ابعاد تفکر اسلامی، دآوری «شیخ‌الاسلام ابن تیمیه» است! حقا این واقع صادق تلخ جاری در میان برخی عالمان جامعه اسلامی حیرت‌آور و اسف‌بار است. انکار نمی‌کنم که در میان آثار اور که‌هایی از روشن‌اندیشی و مواضعی از صلابت و سودمندی وجود دارد. آثاری مانند «الحسبة» و «السیاسة الشرعية فی اصلاح الراعی و الرعية» و «الجهاد»، «مقدمة فی التفسیر»، «الصارم المسلول علی شاتم الرسول» و... فی الجمله ستودنی هستند. تأکید می‌کنم «فی الجمله» و «نه بالجمله» و شاید همین گونه اندیشه‌هاست که روشن‌فکرانی مثل «راشد الغنوشی» را برانگیخته است او را «ابو‌الحصوة الاسلامیه» بنامند. اما این همه هرگز چنان نیست که جایگاهی چنین به «ابن تیمیه» داده شود تا بدان جا که کسان بسیاری از تحصیل کرده‌های دانشگاهی گرفته تا دانش آموخته در مدارس سنتی، تادرس آموخته مدارس غرب و... چنین دآوری کنند و او و آثارش را نمایانگر حق و «سخن فصل» بدانند، حقیقتی تلخ که برخی متفکران نیک‌اندیش وابسته به «مدرسه خلفا» بدان تصریح کرده و به پیامد ناهنجار آن هشدار داده‌اند. را ئد سمهوری، نویسنده هوشمند، در کتاب ارجمند و خواندنی اندیشه‌های «نقد الخطاب السلفی (ابن تیمیه نموذجاً)» که با توجه به آنچه یاد شد وبا انگیزه نقد اندیشه سلفیگری عموما و ابن تیمیه با عنوان مهم‌ترین نمود ونماد آن کتاب راه‌خامه آورده است، بدانچه آوردیم، تنبه‌داده است. اودر مقدمه کتاب می‌نویسد: حیرت‌آور است که همگان در تأیید شیوه برگرفته در زندگی به‌آثار او استناد می‌کنند. آنان که به سخت‌گیری و خشونت، بلکه کشت‌و‌کشتار مخالفان معتقدند، به‌آثار او استناد می‌کنند، بدون اینکه به‌آرای دیگرش بپردازند و آنان که به اتحاد صف‌ها، ستردن وحشت از دل‌ها، تعادل و مراعات مصالح همگانی دعوت می‌کنند، آنان نیز از نگاشته‌های او بهره می‌جویند و... . آنگاه نمونه‌هایی از گفت‌وگوهایش با کسانی را با مواضع مختلف یاد می‌کند که همگان با گونه‌گونی مشرب‌ها و... به آثار ابن تیمیه استناد می‌کردند. خواندنی است که او اهدای کتابش را بدین گونه رقم زده است: به همه آنان که هرگونه گرفتاری و دغدغه خاطر برای خیزش امت اسلامی پذیرا هستند، به آنان که خرده‌ای خود را از تقلید و پیروی‌های بی‌بنیاد و دل‌هایشان را از سلطه خیال و خرافه و جان‌هایشان را از تقدیس اشخاص و فهم دیگران رها ساخته‌اند.

● پس با این توضیحات آیا می‌توان گفت اسلام اموی در قرن‌های بعدی سبب ایجاد افراطی‌گرایی در جریان‌های اسلامی شده است؟
بله. گونه تفسیر «اموی» از اسلام در قرن‌های بعد از سوی برخی مفسران، محدثان، متکلمان پی گرفته شد، جریان‌ی که‌گاه از آن با عنوان «عثمانی» و «عثمانیه» یاد می‌شد که متأسفانه اکنون زمینه تفصیل این جریان نیست. اما به‌یمن آهنگ این مقاله، باید یاد کنم و تأکید و رزم که یکی از سرسخت‌ترین اندیشه‌وران این جریان «ابن تیمیه حرانی» است. کسی که آثار ابن تیمیه راه‌دقت مطالعه کرده باشد و ابعاد آثار او را درنگریسته باشد، قطعاً به این باور خواهد رسید که او آگاهی‌های گسترده‌ای از ابعاد فرهنگ اسلامی دارد و چنان نیست که به مثل نداند «حدیث» چیست و «حدیث مواتر» و «مستفیض» کدام است و برخی از «فضایل علی و فرزندان او» را عالمان و محدثان مدرسه خلفا پسو فراتر از پیروان مدرسه اهل بیت^(ع) نقل کرده‌اند. پس چرا «تکذیب» می‌کند و اگر برایش ممکن نباشد، در آن «تردید می‌افکند» و آن هم ممکن نبود، شیوه «تشریک» رابیشه می‌گیرد که بلی! درست است که علی^(ع) چنین و چنان، اما او در این جایگاه تنها نیست و فلان صحابه و بهمان دارندد عنوان «صحبت بار رسول...»^(ص) هم از این جایگاه برخوردار است. آیا می‌شود پذیرفت که «ابن تیمیه» آن همه تلاش را برای تردیدافکنی در فضیلت والای علوی، یعنی «حدیث منزلت» و آنگاه «شریک» تراشی برای عنوان «منزلت» از سر دانشوری و تحقیق انجام داده باشد؟! حقا این گونه باور اودر باره این روایت، انسان را به یاد جمله مشهور در ادب عربی می‌افکند که یضحک به‌الکلی.»

● به‌نظر شما این تندروی ابن تیمیه به عنوان آبشخور فکری سلفی‌ها در تأثیرپذیری او از اسلام اموی نفوخته است؟
بله. به‌پندار بنده، تنها چیزی که این تیمیه را بدین همه کشانده است، «سلوک اموی» او و ستنی به‌خاندانه‌اش با فضایل و مناقب آل... است. این اشاره را او رد می‌کند که در آنچه در رند دوم سخنانم عرض کردم که اکنون بسیاری بر این پندار رفته و کوشیده‌اند بر

● مفهوم افراطی‌گری اسلامی در دوره معاصر با اندیشه‌های سلفیه مصداق می‌یابد. از زمان شکل‌گیری حکومت آل سعود در عربستان با پیروی از اندیشه‌های محمدبن عبدالوهاب، جریان سلفیه رسماً به عرصه سیاسی پا گذاشت. آبشخور فکری این جریان به قرن‌ها قبل بازمی‌گشت. ابن تیمیه حرانی که در قرن ششم قمری می‌زیست، خط و مشی افراطیگری در آن دوران را پایه‌گذاری کرد. او دیدگاه‌های تندى بر ضد شیعیان داشت و از هیچ کوششی برای رد اندیشه‌های شیعی فروگذار نمی‌کرد. بسیاری از جریان‌های سیاسی با پیروی از اندیشه‌های ابن تیمیه به جنایات گوناگونی بر ضد شیعیان دست زدند. البته باید توجه کرد که این جریان فکری نه تنها با شیعیان، بلکه با گستره زیادی از اهل سنت نیز مخالفت کرد، زیرا فقط تفکر خودش را بر حق می‌دانست و حتی بر ضد اهل سنت نیز گشتیر نقدش را از نیام می‌کشیدند. اما باید توجه کرد که این اندیشه‌ها آبشخوری واحد در سده‌های نخست اسلامی دارد. در قرن نخست، امویان با توسعه افراطیگری به دنبال آن بودند هر جرانی را که بر ضد آنان فعالیت می‌کرد، طرد و به خاک و خون بکشند. تاریخچه ظلم‌های آنان در منابع تاریخی ثبت و ضبط شده است. قیام امام حسین^(ع) بر ضد یزید نمونه والای مخالفت فرزند پیامبر^(ع) با نگرش‌های اسلامی آنان بود. در دوره‌های بعدی نیز امامان از هر وسیله‌ای برای مبارزه با این تفکرات بهره می‌بردند.

در گفت‌وگو با دکتر محمدعلی مهدوی‌راد، عضو هیئت علمی دانشگاه تهران، برآنیم که آبشخورهای معرفتی جریان سلفیه در دوران معاصر را با توجه به رویکردهای سیاسی سده‌های نخست بررسی کنیم.

● ما وقتی از ارتجاع و افراطیگری در دوره جدید سخن می‌گوییم، تنها نماد بارز آن در دوره مسا وهابیت حاکم در عربستان است. به‌نظر شما می‌توان ریشه این سلفی‌گرایی را در دوره قبل ردیابی کرد؟
گزارف نیست اگر بگوییم مهم‌ترین گرفتاری اندیشگی و فکری جهان اسلام در این صد سال گذشته، ظهور و بروز فرقه‌ای خشک‌سر، یکسواندیش و جمودنگر در جزیرهٔ العرب بوده است، با عنوان «وهابیان» و سپس «سلفیان»، که اکنون تلاش می‌کنند برای خود عنوان «اهل السنة والجماعة» را که به تازگی بر ساخته‌اند، در جهان اسلام بقبولانند.

روزی و روزگاری آنان عنوان «وهابیت» را می‌پذیرفتند و حتی به آن می‌بالیدند و برای آن توجیه‌های گونه‌گونی نیز به جز اینکه محمدبن عبدالوهاب بنیادگذار این جریان بوده است و به او منسوب‌اند، می‌تراشیدند. وهابیان اکنون با تراشیدن عنوان «اهل السنة والجماعة» و رقم زدن ده‌ها کتاب در موضوعات مختلف که بر پیشانی خود به مثل «معالم اصول الفقه عند اهل السنة والجماعة» را دارد، می‌کوشند بگویند این اندیشه و تفکر از پیشینه‌ای بس دیرین برخوردار است. وهابیان در سال‌های گذشته به‌یمن پول بادآورده نفت ویا خریدن ده‌ها محقق و متفکر (بخوان محقق نما و متفکر نما) در حوزه‌های مختلف اسلام می‌کوشند به‌پندار خود، رقیب را از میدان بیرون کنند و خودشان یکه‌تاز ساخت اندیشه در جهان اسلام باشند. آنان در این سمت و سو بر «اشعریان» نیز رحم نمی‌کنند و بسیاری از متفکران، متکلمان و مفسران آنان را نیز تاحدودی بیرون از جاده صواب می‌دانند.

- آبخخور این تفکر چه اندیشه‌ای بوده است؟

شکل مهم این جریان فکری، آبشخور آن است، یعنی اندیشه‌های ابوالعباس احمدبن عبدالحلیم بن تیمیه الحرانی. ابن تیمیه و آنگاه شاگردش، ابن قیم، بنیادهای اندیشه وهابیت را شکل می‌دهند. نگاهی گذرا به میراث مکتوب عالمان و نویسندگان این جریان بسنده می‌کند تا نشان دهد اینان چه در جهت اثبات مدعیات خود و چه در مسیر نقد آرای دیگران، یکسره به‌آثار او استناد می‌کنند و عنوان «شیخ الاسلام» یکسره بر پژوهش‌های آن‌ها سایه انداخته است.

● این تفکر چه پیشینه‌ای در سده‌های نخست داشته است؟

● این تفکر چه پیشینه‌ای در سده‌های نخست داشته است؟

تاریخ علمی، سیاسی و اجتماعی «نیشابور»، مهم‌ترین شهر خراسان بزرگ، به‌پهنای تاریخ ایران وسیع و دامنه‌دار است و در بسیاری از وقایع تاریخی ایران از آن یاد می‌شود. تلخیص‌های کتاب «تاریخ نیشابور» حاکم نیشابوری (ت ۴۰۵ قمری) در چهای است کوچک که گوشه‌ای از تاریخ درخشان علمی این شهر را به ما می‌نمایاند.

یکی از جنبه‌های مهمی که این شه‌ر بدان شهرتی بسزایافته، علم لغت، شعر و ادب است. به‌طور کلی ایرانیان کارنامه‌ای درخشان و جایگاهی ویژه در این سه علم در دنیای اسلام دارند (اعیان الشیعة، سید محسن امین: ج ۲، ص ۵۷۸ و

شیعیان با وجود پیشینه غنی و جایگاه والایی که در پیشرفت علمی مسلمانان داشتند، به دلیل سلطه قدرت‌های مخالف، بیشتر اوقات در محدودیت بودند و فعالیت‌های علمی آنان کمتر دیده شده است. درحالی‌که نگاهی به اوضاع، اقدامات و مراکز علمی شیعیان در سده‌های نخستین نشان می‌دهد افزون بر اقدامات معصومان^(ع) در توسعه علوم، در عصر غیبت نیز عالمان و بزرگان شیعه در مناطق گوناگون نقشی کم نظیر در پیشرفت علمی مسلمانان داشته‌اند. این مهم در ایران و عراق که غلبه با شیعیان بود، رونق بیشتری داشته و چشمگیرتر بوده است. کتاب «مراکز علمی و مؤسسات آموزشی شیعه در ایران و عراق تا پایان قرن پنجم» به فعالیت‌های علمی شیعیان امامیه از آغاز تا پایان قرن پنجم

جنبش علمی شیعیان در قرن پنجم قمری

در قرن پنجم قمری، شیعیان با وجود پیشینه غنی و جایگاه والایی که در پیشرفت علمی مسلمانان داشتند، به دلیل سلطه قدرت‌های مخالف، بیشتر اوقات در محدودیت بودند و فعالیت‌های علمی آنان کمتر دیده شده است. درحالی‌که نگاهی به اوضاع، اقدامات و مراکز علمی شیعیان در سده‌های نخستین نشان می‌دهد افزون بر اقدامات معصومان^(ع) در توسعه علوم، در عصر غیبت نیز عالمان و بزرگان شیعه در مناطق گوناگون نقشی کم نظیر در پیشرفت علمی مسلمانان داشته‌اند. این مهم در ایران و عراق که غلبه با شیعیان بود، رونق بیشتری داشته و چشمگیرتر بوده است. کتاب «مراکز علمی و مؤسسات آموزشی شیعه در ایران و عراق تا پایان قرن پنجم» به فعالیت‌های علمی شیعیان امامیه از آغاز تا پایان قرن پنجم

پس از دیگر زمانی، مسیر خلافت پس از رسول... (ص) و شکل‌گیری «سیاست» در سمت و سویی به جز آنچه رسول... (ص) رقم زده بود، نیز در گرو گون شد
«تفاوت» بین از مدتی نه چندان زیاد که سایه شوم «امویان» بر جامعه اسلامی گسترده شد، تفسیر کتاب...، تبیین آموزه‌های الهی و تشریح حقایق اسلام وارونه شد

هجری می‌پردازد. گستره مکانی این پژوهش، ایران و عراق است. منظور از ایران در این پژوهش، شهرهای واقع شده در سرزمین ایران کنونی همراه با منطقه ماوراءالنهر است و هدف از عراق، بخش میانی و سفلی بین النهرین است و شام و جزیره خارج از محدوده مکانی آن است. فصل اول دو قسمت دارد. در قسمت نخست، تشیع عراق و مراکز علمی آن بررسی می‌شود. این بخش به نفوذ و گسترش تشیع در عراق و شهرهایی می‌پردازد که تشیع در آن‌ها فعالیت آموزشی داشته است. این قسمت با مرکز علمی کوفه آغاز شده و با مناطق شیعه نشین دیگر در عراق خاتمه یافته است. بخش دوم به بررسی تشیع در ایران و مراکز علمی آن پرداخته است. در این بخش، ابتدا چگونگی نفوذ و گسترش تشیع

در ایران بررسی شده و سپس به ذکر مراکز علمی آن به اجمال پرداخته شده که با مرکز علمی قم آغاز شده و با مناطق شیعه نشین دیگر در ایران همراه با منطقه ماوراءالنهر است و هدف از عراق، بخش میانی و سفلی بین النهرین است و شام و جزیره خارج از محدوده مکانی آن است. فصل اول دو قسمت دارد. در قسمت نخست، تشیع عراق و مراکز علمی آن بررسی می‌شود. این بخش به نفوذ و گسترش تشیع در عراق و شهرهایی می‌پردازد که تشیع در آن‌ها فعالیت آموزشی داشته است. این قسمت با مرکز علمی کوفه آغاز شده و با مناطق شیعه نشین دیگر در عراق خاتمه یافته است. بخش دوم به بررسی تشیع در ایران و مراکز علمی آن پرداخته است. در این بخش، ابتدا چگونگی نفوذ و گسترش تشیع

کتاب شناخت

شبه

شبه هـ آذر ۱۴۰۴ جمادی‌اول ۱۴۴۶ شماره ۲۸۱

۱۴

آذر

شبه